

**XX–XXI ASRLARDA XOR MADANIYATIDAGI INNOVATSION
JARAYONLAR****Zumradxon Aliyeva***Farg‘ona ixtisoslashtirilgan san‘at maktabi
“Xor dirijyorligi” bo‘limi oily toifali o‘qituvchisi***Annotatsiya**

Ushbu maqolada XX–XXI asrlarda xor san‘atida kechayotgan innovatsion jarayonlar ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda xor san‘atining tarixiy rivojlanish bosqichlari, an‘anaviy va zamonaviy yo‘nalishlarning o‘zaro munosabati, shuningdek, innovatsiya tushunchasining mazmuni ochib beriladi. Xor ijrochiligi va bastakorlik amaliyotida yuzaga kelgan yangilanishlar vokal-ijro vositalarining kengayishi, tembr-faktura imkoniyatlarining boyishi hamda sahnaviy va dramatik unsurlarning integratsiyasi orqali yoritiladi. Maqolada innovatsiyalarni tasniflash, ularning xor madaniyatiga ta‘siri va zamonaviy xor san‘atining badiiy xususiyatlari umumlashtirilgan holda ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari xor san‘atining zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini anglashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: xor san‘ati, xor madaniyati, innovatsiya, ijrochilik, bastakorlik, vokal ifoda, zamonaviy musiqa, an‘ana va yangilanish.

Asosiy matn

Zamonaviy madaniyat va san‘at global miqyosdagi ijtimoiy va madaniy o‘zgarishlar sharoitida rivojlanmoqda. Ushbu jarayonlar san‘atning barcha turlariga, jumladan xor san‘atiga ham sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Biroq bunday o‘zgarishlarni faqat muayyan tarixiy davr bilan cheklab bo‘lmaydi, chunki madaniyat va san‘at doimiy ravishda rivojlanib boruvchi, ichki qonuniyatlarga ega murakkab tizim hisoblanadi.

Xor san‘ati tarixan jamoaviy ijrochilikning muhim shakli sifatida shakllanib, ma‘naviy va estetik tarbiya vositasi bo‘lib kelgan. Asrlar davomida xor ijrochiligi musiqiy tafakkurni rivojlantirish, ijodiy muloqotni mustahkamlash va badiiy didni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etgan. An‘anaviy xor madaniyati qat‘iy shakllangan vokal qoidalar, ovoz muvozanati va ansambl uyg‘unligiga asoslangan bo‘lsa-da, vaqt o‘tishi bilan u yangilanish zarurati bilan yuzma-yuz keldi.

XX asr xor san‘atining rivojlanishida tub burilishlar davri bo‘ldi. Ushbu davrda xor musiqasida an‘anaviy shakllar bilan bir qatorda yangi badiiy vositalar va ifoda usullari paydo bo‘ldi. Bu jarayon xor madaniyatining ichki rivojlanish ehtiyojlari bilan bog‘liq bo‘lib, san‘atning boshqa turlari bilan o‘zaro aloqadorlikda kechdi. Natijada xor ijrochiligi doirasi kengaydi, uning badiiy imkoniyatlari boyidi.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda “innovatsiya” tushunchasi san’atdagi yangilanish jarayonlarini izohlashda muhim kategoriya sifatida qaraladi. Innovatsiya deganda mutlaqo yangi hodisaning yaratilishi emas, balki mavjud shakl va an’analarning yangicha talqini, qayta ishlanishi va rivojlantirilishi tushuniladi. Shu nuqtai nazardan, xor san’atidagi innovatsion jarayonlar uzluksiz tarixiy rivojlanishning mantiqiy davomidir.

Innovatsiyalarni shartli ravishda bir necha turga ajratish mumkin. Prototip innovatsiyalar avval mavjud bo’lgan va o’z samaradorligini isbotlagan badiiy yechimlarning qayta qo’llanilishini anglatadi. Retroinnovatsiyalar ilgari mavjud bo’lgan shakllarning zamonaviy sharoitda qayta tiklanishi bilan tavsiflanadi. Kombinatsiyalangan innovatsiyalar esa turli badiiy unsurlarni yangi kontekstda birlashtirishga asoslanadi. Sifat jihatidan yangi innovatsiyalar esa ilgari xor amaliyotida uchramagan mutlaqo yangi ifoda vositalarining joriy etilishi bilan bog’liqdir.

Xor san’ati o’z tabiatiga ko’ra an’analarni saqlashga moyil bo’lsa-da, XX asr o’rtalaridan boshlab unda sezilarli yangilanishlar kuzatila boshladi. Ayniqsa, vokal fakturaning murakkablashuvi, tembr rang-barangligining ortishi va xor tovushining yangi shakllarda namoyon bo’lishi bu jarayonning asosiy belgilaridan biri bo’ldi. Xor musiqasida instrumental tafakkur unsurlarining paydo bo’lishi ijrochilik imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi.

Mazkur davrda bastakorlik izlanishlari xor san’atida eksperimental yondashuvlarning kuchayishiga olib keldi. Sonoristika, aleatorika va minimalizm kabi kompozitsion texnikalar xor asarlarida faol qo’llanila boshlandi.

Bu esa xor ijrochiligida yangi ovoz effektlari, noan’anaviy tovush hosil qilish usullari va kengaytirilgan intonatsion diapazonning shakllanishiga zamin yaratdi.

Xor ijrochiligida tembr-fonik imkoniyatlarning kengayishi nafaqat musiqiy tilni boyitdi, balki ijrochilik madaniyatining o’zgarishiga ham olib keldi. Ovozlar o’rtasidagi an’anaviy muvozanat bilan bir qatorda, individual tembrlarning ifodaviy ahamiyati ortdi. Natijada xor tovushi yanada rang-barang, ko’p qatlamli va dinamik tus oldi.

XX asr oxiriga kelib, xor san’atida sahnaviylik va dramatik ifoda unsurlarining kuchayishi kuzatildi. Xor jamoasining sahnadagi joylashuvi, harakati va vizual ifodasi ijro jarayonining muhim tarkibiy qismiga aylandi. Bu holat xor san’atining boshqa san’at turlari, xususan teatr bilan yaqinlashuviga olib keldi.

Shu asosda “xor teatri” tushunchasi shakllandi. Ushbu yo’nalish xor ijrochiligida dramatik obraz yaratish, sahnaviy harakat va musiqiy ifodaning sinteziga asoslanadi. Xor teatri ijrochilardan nafaqat yuqori vokal mahoratni, balki aktyorlik qobiliyatini ham talab etadi. Bu esa xor san’atining badiiy chegaralarini yanada kengaytirdi.

Zamonaviy davrda xor musiqasi ko'p qirrali va murakkab badiiy hodisa sifatida namoyon bo'lmoqda. Unda tarixiy an'analar, folklor unsurlari va zamonaviy kompozitsion texnikalar uyg'unlashgan holda qo'llaniladi. Xor repertuarining kengayishi zamonaviy mualliflarning asarlari hisobiga amalga oshib, xor san'atining rivojlanishiga yangi turtki bermoqda.

Bugungi kunda xor san'atidagi innovatsiyalar asosan evolyutsion xarakterga ega. Ular keskin inqilobiy o'zgarishlardan ko'ra, mavjud badiiy shakllarning bosqichma-bosqich yangilanishi orqali namoyon bo'ladi. Bu jarayon xor madaniyatining barqaror rivojlanishini ta'minlab, uning zamonaviy san'at makonidagi o'rnini mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, XX–XXI asrlarda xor san'atida yuz bergan innovatsion jarayonlar ushbu sohaning estetik va ijrochilik imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi. An'ana va yangilanishning o'zaro uyg'unligi zamonaviy xor madaniyatining asosiy rivojlanish omillaridan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A.A. Egorov. "Teoriya i praktika raboty s xorom".
2. Vixanskaya A.M. "Sovremennye printsipy voploshcheniya folklora v sovremennom kompozitorskom tvorchestve".